

פרשת ויחי

על הברכה וכוחה ועל ברכת הבנים

בפרשת ויחי יעקב אבינו נפרד מבניו בברכה. עוד קודם לכן מצוין שיעקב התאמץ לברך את נכדיו בני יוסף מנשה ואפרים:

וַיְבָרֶכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יְבָרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשׁוּבָה אֱלֹהִים וְכַמְנֶשֶׁה וַיִּשָּׂם אֶת אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה (מח, כ).

מה היא ברכה?

לדעת משה דוד קאסוטו:

הפועל העברי ברך מורה על יחס של גומלין בין האדם ובין א-לוהיו. האדם מברך את הא-לוהים, כלומר הוא מביע לפניו רגשות של תודה, יראת כבוד, אהבה, שבח והלל... והאלוהים מברך את האדם, כלומר נותן לו את מתנותיו. המתנה החשובה ביותר היא מתנת פריה ורבייה, שהיא המשכת חיי האדם בבניו ובבני בניו, וזוהי הברכה הראשונה שנאמרה לאדם [בפרשת בראשית].

אנו מוצאים בתורה כי אלוקים ברך את נח ובניו, ובהמשך הקב"ה מברך את אברהם:

וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֲרָצְךָ וּמְנוּלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָה. וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָמָה וְאַגְדָּלָה שְׂמָה וְהָיָה בְרָכָה. וְאַבְרָמָה מְבָרָכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאֵר וְנִבְרָכוּ בְּךָ כָּל מְשַׁפְּחֹת הָאָדָמָה (יב, א-ג).

יש לראות שברכת ה' לאברהם משקפת התפתחות נוספת של מושג הברכה. הקב"ה לא רק מברך, אלא אומר לאברהם "וְהָיָה בְרָכָה". רש"י בפירושו במקום כותב: "הברכות נתונות בידך. עד עכשיו היו בידי, [כך] ברכתי לאדם ונח, ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ". אברהם הוא הראשון שהקב"ה העניק לו את היכולת והכוח לברך אחרים. יש לציין שהקב"ה מברך את אברהם בברכה מאד דומה עוד פעמיים נוספות. פעם אחת כשהתורה אומרת: "וְאַבְרָהָם הָיָה לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם וְנִבְרָכָה בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ" (יח, יח); פעם נוספת לאחר עקידת יצחק כשאומר מלאך ה': "כִּי בָרַךְ אֲבְרָהָם וְהִרְבָּה אַרְבֵּה אֶת זַרְעוֹ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם וַיִּרְשׁ זַרְעוֹ אֶת שְׂעֵר אֵיבּוֹ. וְהִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַעַתְּ בְּקִלִּי" (כב, יז-יח). בעקבות ברכות אלו, אברהם מבין שיעודו הוא לחבר את האנושות כולה אל הא-ל שהוא מקור הברכה, ואכן הוא ממלא יעוד זה וקושר קשרים רבים עם הגויים שסביבו, קורא בשם הקב"ה, בונה מזבח, ולפי המדרש הוא ושרה מגיירים גויים רבים.

¹ אנציקלופדיה מקראית כרך ב, עמ' 354-356.

שרשרת הברכות

לא מצאנו בתורה שאברהם ברך את בניו. אפשר לומר שאברהם לא ברך את ישמעאל כי ישמעאל זכה לברכה ישירה של הקב"ה ככתוב: "וְלִישְׁמַעֲאֵל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בְרַכְתִּי אֹתוֹ וְהַפְרִיתִי אֹתוֹ וְהַרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמֵאד בְּמֵאד שְׁנַיִם עֶשְׂרֵת נְשִׂאִים יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל" (יז, כ). אך מדוע לא ברך אברהם את יצחק? המדרש הגדול מסביר שאברהם חשש מיחסו המיוחד של יצחק לעשו, שבגללו הברכה תמצא את דרכה לזה האחרון:

לפי שראה אברהם שעשו יצא ממנו אמר, אם אני מברך את יצחק הרי עשו מתברך, ונמצא יעקב חסר... ואף כך אמר אברהם, אם אברך את יצחק, נמצא עשו מתברך ויעקב מפסיד. אלא הריני מניחו עד שיבא הקדוש ברוך הוא ויעשה את שלו.²

אף על פי שאברהם לא ברך את יצחק הוא בחר בו כממשיכו, וזאת לאור דיבור מפורש של הקב"ה, שבו הוא הודיע לאברהם כי יצחק הוא הבן שימשיך את הברית: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבֶל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ אַחֲרָיו" (יז, יט). בהמשך חזרה אותה הבטחה פעם נוספת: "וְאֵת בְּרִיתִי אֶקִּים אֶת יִצְחָק" (שם, כא).

אומנם אברהם לא ברך את יצחק, אך כחלק מבחירתו של יצחק כממשיכו, הוא העניק ליצחק את היכולת שקיבל מהקב"ה לברך אחרים. כך מפרש רש"י:

וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק (כה, ה) - אמר רבי נחמיה: ברכת דייתיקי נתן לו, שאמר לו הקב"ה לאברהם "והיה ברכה", הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה, ואברהם מסרם ליצחק.

לפי המדרש אברהם כמו ברך את יצחק בכך שהוריש לו את הכוח לברך, ובנוסף ליכולת לברך - סגולה שקיבל יצחק מאברהם - יצחק זכה גם לברכה ישירה מהקב"ה. לאחר מות אברהם, הקב"ה - מקור כל הברכות - מברך את יצחק: "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱ-לֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחַי רֵאִי" (כה, יא). בניגוד לאברהם שלא ברך את בניו יצחק מברך הן את יעקב והן את עשו, אבל נותן את ברכת אברהם רק ליעקב, בברכו את יעקב (לאחר שכבר הוסרה תחפושת עשו שעליו):

וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרַכְתּוֹ לְךָ וּלְזָרְעוֹ אֶתְּךָ לְרֵשֶׁתְּךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם (כח, ד) - אמר לו: אותה הברכה שהיה בדעתו של אבא לברכני ולא יכול... הרי היא נתונה לך במתנה.³

² תנחומא וזאת הברכה סימן א.

³ המדרש הגדול בראשית, תולדות, כח, ד.

אברהם נמנע מלברך את בניו, ולעומתו יצחק ברך את שני בניו בברכות שונות. האם צדק יצחק בגישה זו? בעיונו מרחיב הדעת אומר אשר יובל⁴:

לא יצחק הוא שצריך להסביר מדוע לא נהג כאביו, מדוע לא נמנע מלברך ולא השאיר לקב"ה, לבעל הפרדס, לעשות בעולמו (בפרדסו) מה שלבו חפץ. אדרבא, אברהם הוא שצריך להסביר מדוע ניתק את שרשרת הברכות לאורך הדורות. מדוע לא מימש את כוח הברכה שניתנה לו "ואברכה מברכיך"? מדוע הוא מתחמק מהכרעה? יצחק מברך את יעקב לא כתגובת נגד לחסך הברכה שלו... אלא כאקט של חיבור וחישוק מתקן, של שרשרת הברכות בשרשרת הדורות למן בריאת העולם ועד לברכת כוהנים הנאמרת יום יום בארץ ישראל.

ויפים לכאן דבריו של מדרש במדבר רבה על ברכת כהנים:

כשנפטר אברהם נגלה הקדוש ברוך הוא על יצחק וברכו... ויצחק ברך את יעקב, ויעקב ברך לשנים עשר שבטים... מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא: הרי הברכות מסורות לכם, הכהנים יהיו מברכים את בני, כשם שאמרתי לאברהם אביהם "והיה ברכה", לכך נאמר [לכהנים]: "כה תברכו את בני ישראל"⁵.

הקב"ה ציווה את משה לצוות על הכוהנים לברך את בני ישראל ומאז עם ישראל כולו מתברך בברכת הכוהנים.

חשיבות הברכה

סקרנו את ההשתלשלות של הכוח לברך, מהברכה שברך הקב"ה את האדם הראשון ועד לברכת הכוהנים⁶. מה חשיבותה של הברכה? עיון בתורה מראה על הכוח העצום הטמון בברכה ועל המשמעות של הימנעות מברכה. לולא האמינו אבותינו בכוח זה לא הייתה מתרחשת כל פרשת גניבת הברכות על ידי יעקב. כאשר יעקב חלה בערוב ימיו מיהר יוסף לקחת אליו את מנשה ואת אפרים כדי שיזכו לברכתו, והם אכן זכו לברכת יעקב וקיבלו מעמד זהה לזה של בני יעקב אף על פי שהם נכדיו. בזמן שעם ישראל נדד במדבר נשכר בלעם הרשע לקלל את ישראל, והקב"ה הפר את עצת בלק והפך את קללות בלעם לברכות. התורה כולה נחתמת בפרשת וזאת הברכה שברך משה את שבטי ישראל. כוחה של הברכה הוא גם במניעת ברכה ממי שאינו זכאי לכך. משה לא ברך את שבט שמעון בגלל חטאו של השבט ושל נשיאו עם בנות מדין בשיטים. לכן ברכת שמעון מובלעת בברכה ליהודה⁷, כפי שנחלת שמעון כרוכה בנחלת יהודה⁸.

⁴ ברכת אברהם פרשת תולדות, תשס"ב, תשס"ו באתר מחלקי המים.

⁵ במדבר רבה, ו, כג.

⁶ על ברכת הכוהנים ראה עיון נפרד בפרשת נשא.

⁷ דברים לג, ז "וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו" המילה שמע רומזת לשמעון.

⁸ שופטים א, ג "ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה איתי בגדלי ונגלממה בכנעני והלקתי גם אני אתך בגודלך וילך אתו שמעון."

כהמשך לכך, ישנו מנהג לברך את צאצאינו בברכת הבנים הנאמרת בכל ליל שבת ובערב יום הכיפורים, המשלבת את ברכת יעקב עם ברכת כהנים:

ישימך אלוהים כאפרים וכמנשה [ולבת: ישימך אלוהים כשרה, רבקה, רחל ולאה] יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום.

המנהג הזה נזכר לראשונה בספר החיים, שכתב במאה השש עשרה הרב חיים בן בצלאל אחי המהר"ל מפראג ואלה דבריו:

ונוהגים העולם שהאב מברך את הבן, וכן הרב את תלמידו, ביום הקדוש הזה, לפי שצינורי הברכות פתוחים בו, ואל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. גם יש בו עוד טעם אחר, לפי שדרך האב שכועס תמיד על בנו ומקללו כל ימי השבוע, וכן הרב על תלמידו, ולכך מקדים לברכו בתחילת השבוע, ומשברכו לא יכול לקללו עוד על דרך "וברך ולא אשיבנה".

ללא ספק, בזמננו אנו, ליל שבת הוא הזמן היחידי שבו כל המשפחה מתכנסת יחד, ולכן הוא הזמן המתאים ביותר לחזק את הקשר בין ההורים לילדים ואת הגיבוש המשפחתי על ידי ברכת הבנים.⁹

⁹ ועדיין יש מקום לשאול ומה מקומה של האם בברכה זו?